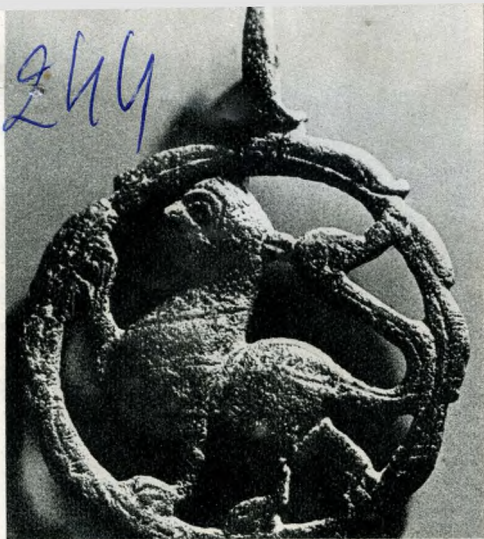

ZOLNAY LÁSZLÓ

Buda térsége a IX–X. században

Honfoglalás kori bronz csüngő

Természeti kincsek

Ha a nagy-budapesti tájnak azokat a természeti kincseit vesszük sorra, amelyeket a honfoglalási kor embere már ismert, úgy gondoljuk: bőven kárpótolták azok e tájnak fémekben való szegénységéért, vagy nemesfémekben való nincstelenségéért.

A közelmúltban Vajna György kutatócsoportja derítette ki azt, hogy a budai Hárshegy ún. Báthori-barlangjában a középkor embere már vasat is bányászott.

Harcosok viselete

Ha ez a vasmennyiség ma már nem is elegendő ahhoz, hogy kitermelését folytassák, a népvándorlás-honfoglalás korában mégis jelentős igényeket elégíthetett ki. És, ha mennyisége csekély volt is, az itteni kőzet vastartalma eléri a hatvan, hetven százalékot.

A Báthori-barlangban talált néhány korai — hullámvonaldíszes — cserépedény azt mutatja: a vashányászat itt már a X. század körül bizonyítható. A közeli Árpád-kori helységnevek, Nagykovácsi és Kovácsipuszta, Pomáz Pilisszentkereszt között pedig annak bizonyosságai: a XI–XII. századtól Buda környékén már vas-megmunkálás is folyt.

A románkor kezdődő kőépítkezése szempontjából lényeges volt az erdők tűzi- és épületfája, a pesti Rákos mocsarainak nádja, a jobb part alatt elhúzódó — cserép és téglá égetésére kiválóan alkalmas — ún. kiscelli agyag, a közeli Sós-kút, Tétény mész- és homokköve is. A budai Várhegyen pedig utóbb éppenséggel nem kellett messze menni falazókőért. Középkori vári épületek alapjainak és pincéinek feltárásánál nem egy ízben láttuk, hogy a budavári kőházak falazásánál ugyanazt a mészkövet használták, amelyet a pincék vájásakor a helyszínen tártak fel. A könnyebben megmunkálható és a gótikában épületplasztikai díszként használt kövek közül a hárshegyi homokkő örvendett a legnagyobb népszerűségnek. A Hármashatárhegy testét is kőfejtő csákányok bontották meg, akkor, amikor sok-sok kilométer

hosszan megépítették Mátyás király nyéki vadászkastélyának, illetve a királyi vadaskertnek kőfalait. Természeti kincseink közé számíthatjuk azt a fagyálló, budai édesvízi mészkő-anyagunkat is, amelyről még a középkor végén is elismerő hangon írtak. (1496-ban, amikor Farkas építőmester elvállalja az esztergomi Kanizsai-kápolna renoválását, a külső kőfaragásokat „abból a Buda alatt található kőből faragja, amelyből — a kő keménysége miatt — a tüzérek kő golyóbisait készítik”.) A rómaiak még mellőzték, a középkori építésszek annál inkább kedvelték az Esztergom vidéki vörösmészkövet, a magyar vörösmárványt. Ezt a dekoratív vörösmészkövet már a XI–XIII. századi óbudai építkezéseknél is alkalmazták mestereink. Igazi népszerűsége tetőfokát azonban a reneszánsz idején érte el. Süttői-tardosi magyar vörösmészkőből faragták meg a budai palota faragványait, a visegrádi díszkutat, az esztergomi Bakócz kápolnát. Mátyás vízi úton szállíttatta Budára a pompás kőanyagot. Ezt a hazai vörösmárványt annyira megcsodálták, hogy utóbb, a XVI. század elején, Zsigmond lengyel király ugyanabból a kőből faragtatta meg a krakkói Jagelló kápolna épületplasztikai díszeit. Mészben sem volt szegény ez a táj! A Pilis máig bőven ontja ezt a fontos építőanyagot. Régibb íróink Pestváros nevének gyökét (a bolgár, szláv pest = kemence szót) is egykori itteni mészégetők munkájára vezették vissza. Ennek azonban régészeti bizonyítéka nincs. Az erdők és a Rákos nem csupán épület- és tűzifát, meg zsindelet és zsupfedélhez kellő nádat szolgáltattak! A mész és szénégetők munkájával vetekedő kincset jelentett az erdők, síkok, mocsarak gazdag vadállománya is. Buda hévizei télen is ivóvízhez juttatták az erdők vadjait. Így Tata, Esztergom hévizei mellett Buda is, már az őskor óta fontos téli vadászhelye volt az őskori embernek. Azt, hogy a vadászat a honfoglalás korában — a halászzal együtt — szinte nemzeti ös-foglalkozásunk, lovassírjaink fegyverei, leírások, régészeti leletek bizonyítják. Azt, hogy például Rákosnak, a bal parti síknak vadgazdagsága még a XV. században is milyen bőséges, csak egyetlen feljegyzéssel kívánom jellemezni. Amikor 1412 tavaszán Zsigmond, a budai fejedelmi találkozó alkalmával a Rákoson egynapos körvadászatot rendez — kis vadakat nem számítva —, ezerhatszáz vaddisznó, szarvas és őz a zsákmány! De a vadállománynál is sokkal jelentősebb kincse a tájnak a budai lapályok,

Hadifogyót vonszoló lovas. (Nagyszentmiklósi aranykincs lelet)

meg Rákos és Csepel *dús legelője*. Csepel az Árpád-korban hazai lótenyésztésünk központja. 1433-ban egy francia utazó írja: Pest városában az ország *legnagyobb lóvásárait* tartják. Itt akár kétezer lovat is vásárolhatna az ember. Szinte egy egész hadsereget lóra lehetne ültetni egyetlen pesti állatvásár lóállományával! S a Kelet-Magyarország, az Alföld felől a nyugati piacok felé hajtott *szarvasmarha-gulyáknak* is pest-budai révek (az Erzsébet-híd helyén a pesti rév, a Margit-híd helyén a Jenő és Felhévíz közötti rév) az átkelő helyei. Így azután az iker főváros lakói még nehéz időkben is könnyen hozzájutnak a végtelen gulyák négy lábán járó éléskamrájához. (A XV—XVI. századra németországi *szarvasmarha-exportunk* eléri az évi 70—80 000 darabot. Ugyanennyi fogyhatott idehaza is!)

A mezőgazdaságilag művelt terület s az erdő, mocsár határa a római koriéval egyezett a középkorban is. Hiszen az I—V. században a mai Nagybudapest területén mintegy húszezer ember élt! A honfoglalás kori lakottság ennek ötödénél aligha lehetett több.

Egy hétszázéves per

Egyes íróink — tán nem is alaptalanul — úgy vélik: a középkori Buda környéki szőlőművelés a pannoniai rómaiság itteni szőlőkultúrájának töretlen folytatása. A töretlenséget a népvándorlás kissé bizonytalanná teszi. Az azonban, hogy a korai magyar századokban ugyanoda telepítették a szőlőket, mint ahová hajdan a rómaiak, bizonyos. A Buda és Pest környéki szőlő-

művelés nyoma már a legrégebbi okleveleinkben is megtalálható. Pesten 1061-ben, Csabarákosán (ma Rákoscsaba) már 1067-ben, a budai Megyeren 1135-ben, Pomázon 1138-ban a szőlőművelésről írott adatok tanúskodnak. Ez azután, rendszeres szőlőtelepítések következtében, a XIII. századra már a budai hegyvidék napos, déli lejtőinek szinte összefüggő láncolatává szélesült. Szőlő borította a budai Várhegynek nyugati oldalát is. 1240-ben a Budától délre fekvő kánai kolostor* és a Budától nyugatra eső telki bencés apátság annak feltételével adja bérbe 200 hold földjét a kispesti (a mai Tabán helyén állt település, Minor Pest) szászoknak, hogy azok ezen a területen szőlőt kötelesek telepíteni. Szőlőt művelnek Csepelen (1138), Pesten (1244), Óbudán (1246), a Hárshegy déli lejtőjén állt Nándor faluban (1290). Szőlő borítja 1302-ben a mai Gellérthegy, Naphegy, Sas-hegy területét is.

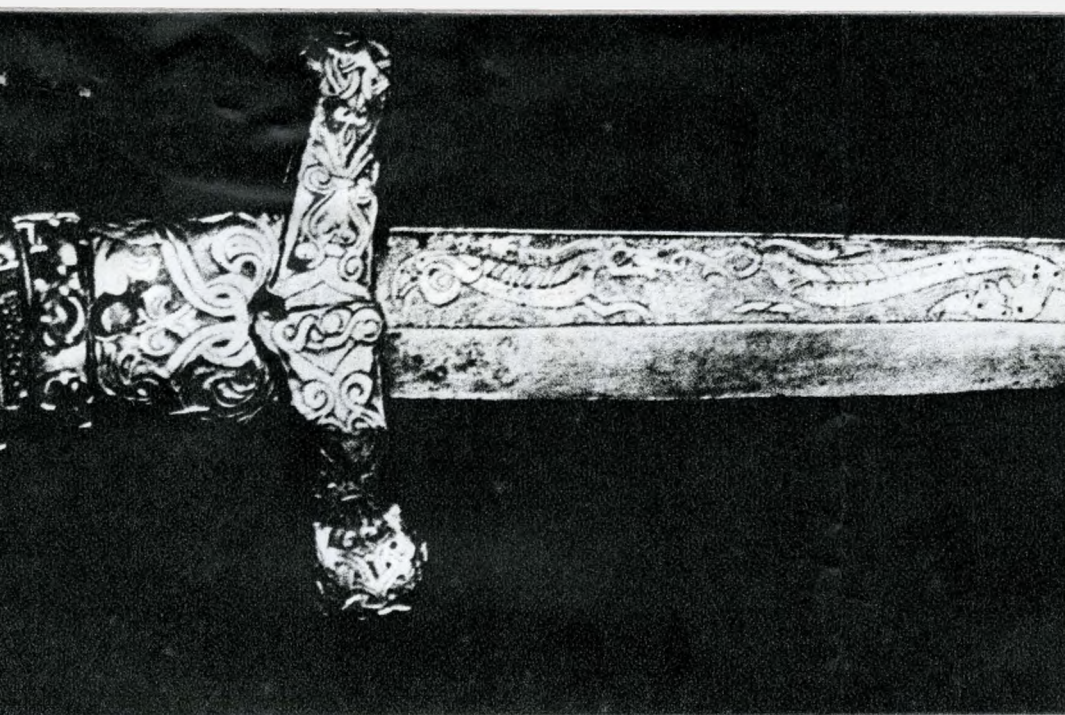
A szőlő és a budai bor annyira megbecsült gyümölcs és ital volt, hogy a sasadi, budaörsi szőlőknek dézsmája egymagában alkalmas volt a — perek dolgában amúgy sem szűkölködő — magyar történelem *leghosszabb perének*, a kereken hétszáz esztendőn át folyó (1225—1841) sasadi tizedpernek kirobantására. Ennek a hosszú pernek végére a budai városi tanács az 1840-es években azzal tett pontot, hogy megváltotta a dézsmajogot az egyháztól. Pár évre rá az 1871-es filoxéra meghúzta a gyászharangot a kilencszáz — vagy talán ezerkilencszáz — esztendő s budai szőlőkultúra felett.

A természetnek ezek a kincsei honfoglalás kori elődeink számára — az úttörők: kelták, rómaiak, hunok, avarok, nyomán — már, mint korábban is hasznosított, kiaknázott javak jelentek meg. A nagybudapesti táj tehát a honfoglalás korának magyarja számára már nem természeti táj, hanem *kultúrtáj*.

A rómaiak hagyatéka

A magyar honfoglalás idején Pest, Óbuda területe, a Duna két partja, bővelkedett *római kori köépületek rommaradványaiban*. Ezek a ruinák nem voltak mások, mint a

* Romjai a régi balatoni műút kamaraerdei patkójánál, a Pannónia-észpresszótól délnyugatra most semmisülnek meg.

Fejedelmi szablya markolata

A tabáni Krisztus. Lőrincy György felvételei

rómaiak Duna-vonalának, a Limesnek rombadőlt őrtornyai, hídfők és táborok gazzal felvert omladékai. A pesti római kori castrum a belvárosi templom helyén állt. Átellenében, a Rudas fürdő körül, feljebb, a tabáni templom körül, a Lánchídnál, a Batthyány térnél, a Bem térnél, s másfél kilométerenként fel Aquincumig, mindegyik őrtony-maradványok voltak. Állt egy a bal parton az akadémia mai székháza körül, egy az Országház helyén is. A budai Fő utca körül pedig még a gyom alól is kikandikált a római országút kövezete.

Egész Aquincum, a polgárváros, katonaváros, a két cirkusz — egy húszeszes lélekszámú város építészeti hagyatéka — szinte kínálja magát az új lakosság otthonául. Ám a magyarok első hulláma rá sem ránt. Idegenkednek ezek a kőháztól, csakúgy,

mint elődeik, a hunok. Akikről is feljegyezték: *irtóznak a háztól, mint a koporsótól!* A sátorlakásokat a kereszténnyé válás s a megtelepítés után is csak lassan cserélik fel faházzal, kőházzal. A régészet azonban mégis úgy találta: a XI. századtól fogva mind a pesti erődnek, mind az aquincumi romvárosnak jó részét birtokába veszi az új, szórt települések magyar lakója. Behúzódnak az ekkor már nyolc-kilencszáz éves római omladékok közé, megújítják a rómaiak kőházait. Ide épül be — a római castrum maradványai közé — Pest város legrégebbi keresztény temploma, a belvárosi templom előde is. Ahogyan a mai Pest város magja római kori épületmaradványokon nyugszik, ugyanúgy Óbuda, ez a honfoglalás kora óta lakott fontos településünk is, Aquincum omladékaira települ.

Árpád és Korszán párharca

Újabban Györffy György, kiváló kutatónk vetette fel annak valószínűségét, hogy a III., Nagyszombat utcai római cirkusz maradványai Árpád fejedelem vezér-társának, Korszánnak szolgáltak szállása helyéül. Tény dolog, hogy *Korszán várát*, Óbuda területén, még a XIV. században is két oklevelünk említi. Azonban az is tény, hogy a Nagyszombat utcai amfiteátrum feltárásakor, az 1930-as években semmiféle olyan régészeti emlék nem került napfényre, ami Györffy elméletét anyagi emlékekkel hitelesítené. (A feltárást nagy odaadással vezette Nagy Tibor, fővárosunk archaeológiájának jeles művelője.) Így igen nehéz elgondolni azt, hogy egy X. század eleji magyar vezéri szálláshely — amilyen Korszán vára kellett legyen — *semmiféle* régészeti emléket ne hagyjon az utókorra. Egy másik korai óbudai várát, Attila hun fejedelem várának vélve, 1883-ban Gömöri Havas Sándor a Szépvölgyi út alsó végétől északra eső dombon sejtett. Itt akkor még összefüggő kőfal-maradványokat talált. Ezeket a kőfalmaradványokat azonban a telektulajdonos, Holtzspach-család téglagyárának agyagbányászai 1892-re irmagostul elhordották.

Bárhon állt is Korszán vára, az, hogy létezett, kétségtelen. Györffy azt is bebizonyította, hogy ez a vár, Óbuda térségével együtt, 900 körül Árpád vezérnek egyik fő szálláshelyévé vált. Akkor, amikor Árpád, uralkodótársát, Korszánt megsemmisítette. És noha Árpád és az ő nemzetsége el is ragadta a főhatalmat a Korszán-Kartal nemzetségtől, a Korszán ivadékoknak századokig maradtak birtokrészei Óbuda környékén. Ezek is földrajzivá vált történeti fogalmak! Ilyen volt Kartal (Korszán) nembeli *Uza úr* birtoka, a XIII. századi *Uzaháza-hegye*, valahol a Hármashatár-hegy lankáin. Kartal nemből eredt az a Csikó nevű tárnokmester is, aki Nagy Lajos kortársa volt s akinek nevét, itteni birtokáról a pomázi *Csikóvár* őrzi. (Azt gyanítjuk, a pomáz—klisszadombi román kori vár és templom is a Kartalok javai közé tartozott.)

Óbudán egyre több olyan római kori kőburkolatú *útmaradványt* találtak régészeink, amelyeknek felszínén középkori leletek jelezték: járt rajtuk a középkor embere is. Glaser Lajos, kiváló kutatónk mutatta ki: *egész régi dunántúli útrendszerünk római kori országutak nyomvonalán nyugszik.* Amennyire bizonyos, hogy a pannoniai ókornak ezzel a nagy örökségével, az útrendszerrel élt a középkor magyarja is, úgy bizonyos az is, hogy a rómaiaknak többi nagy vívmánya, a vízvezeték s a *csatornázás, a padlófűtés technikája*, megsemmisült, feledésbe ment.

Általában azt tapasztaljuk: a középkor emberének jó ezer esztendejébe telt, mire nagyjából a reneszánsz korára, a XV. századra újra felfedezte és utolérte a római civilizáció technikai szintjét. Mire azonban utolérte, túl is szárnyalta azt.

Azt, hogy miképpen ment végbe tájunkon a honfoglalás — az óbudai Attila legendával, Árpád sírjának kérdéseivel s azzal együtt, milyen nép is volt a honfoglalók népe —, legközelebb kívánjuk elmondani.